

Förord

I slutet av oktober 1859 – nästan exakt ett hundra femtio år sedan – kom *Den siste Athenaren* ut i bokhandeln, efter att tidigare på året ha gått som följetong i *Handelstidningen*. Romanen har setts som en milstolpe i den svenska prosans historia, och den blev också Rydbergs litterära genombrott. Fast inte genast och genom stora upplagor. Längre spreds den tvärtom långsamt, inom ett litet skikt av intellektuella. Många av dem som läste den berördes och påverkades djupt; för en del blev den livsavgörande. Även för Rydberg själv. Inte bara för framgångens skull, utan också för den slagkraftiga rollgestalt han skapat i förordet – stridsmannen i idéernas kamp, kämpen i en svartvitt tecknad strid mellan frihet och förtryck. Bilden blev en outplånlig del av hans image, och "den siste athenaren" blev inte bara namnet på en roman utan också en allmänt använd benämning på dess författare.

I Rydbergsällskapetets tidskrift firar vi årets jubileum med en förhoppningsvis smaklig blandning av texter (plus en och annan bild). Idéhistorikern Bo Lindberg börjar med att ge en bakgrund till romanens huvudtema – konflikten mellan antik och kristendom. Två yngre litteraturvetare, Andreas Hedberg och Jimmy Vulovic, angriper sedan romanen ur var sin speciella och nyfunna vinkel. Därefter närmar sig Christel Eklöv romanen ur en "vanlig läsares" perspektiv – fast på samma gång som en mycket ovanlig sådan, eftersom hon har personliga rötter i en tid och miljö där verket ännu var en hotfull och förbjuden Satansvers. Slutligen har vi fått låna Göran Häggs plädering för att *Den siste Athenaren* är en av de böcker som man bör läsa innan man dör.

Ovan antydde jag att *Den siste Athenaren*, när den först kom ut, var ett *svårt* verk, ett som vände sig till och verkade genom en elit av "fria andar". Svårigheten låg inte i språket, och inte heller i bokens längd eller kraven på bakgrundskunskaper (som knappast avskräckte dåtidens läsare). Snarare var det dess ovana genre – kombinationen av "låg" romanform med "hög" idédiskussion – och (kanske ännu mer) dess normbrytande innehåll. Nämligen det att den i grunden ifrågasatte den kristna religionen (kristendomen som tankebyggnad och som socialt och historiskt fenomen) genom att ställa den mot ett hedniskt alternativ, på ett sätt som avslöjade att författarens sympatier till stor del låg på den hedniska sidan. Inte lätt att ta till sig i ett samhälle där kristendomen var en självklar överideologi.

Så småningom blev den förstås (som alla banbrytande verk) mindre svår; efter tjugo år hade den blivit ett prestigeverk för de bildade klasserna, och efter femtio en klassiker som kunde distribueras i massupplagor. Men vi måste komma ihåg att denna mainstreaming möjliggjordes av förändringar som romanen själv varit med om att driva fram, både genom att ändra synen på vad en roman kunde vara och genom att bidra till ett friare tankeklimat och till den svenska kristenhetens reträtt från fundamentalistiska positioner. Tills slutligen det mesta av vad den kämpat för var självklart eller överspelat.

Den siste Athenarens receptions historia är ett ämne som vore värt en egen bok. Här har vi fått nöja oss med att fylla tidskriftens överblivna vrår med ett kollage av röster från de 150 år som gått. Fragment som bland annat vill påminna om att *Athenaren* var tillräckligt komplex för att kunna uppfattas både som befriande hednisk och ärligt sökande kristen.

TORE LUND